

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ПРАВОВИХ НАУК
УКРАЇНИ

ПРАВОВА ДОКТРИНА УКРАЇНИ

Редакційна колегія видання:

ТАЦІЙ В. Я. (*голова редколегії*)

президент НАПрН України, академік
НАН України та НАПрН України

ПЕТРИШИН О. В. (*відповідальний секретар*)

перший віце-президент, академік
НАПрН України

БАУЛІН Ю. В.

академік НАПрН України

БИТЯК Ю. П.

академік-секретар відділення державно-
правових наук і міжнародного права,
академік НАПрН України

БОРИСОВ В. І.

академік-секретар відділення кримінально-
правових наук, академік НАПрН України

ВОРОНОВА Л. К.

академік НАПрН України

ГЕТЬМАН А. П.

академік НАПрН України

ГОНЧАРЕНКО В. Д.

академік-секретар відділення теорії та історії
держави і права, академік НАПрН України

ГРОШЕВИЙ Ю. М.

академік НАПрН України

КОМАРОВ В. В.

академік НАПрН України

КУЗНЕСЦОВА Н. С.

академік-секретар відділення цивільно-
правових наук, академік НАПрН України

МАМУТОВ В. К.

академік НАН України та НАПрН України

ПРИЛИПКО С. М.

член-кореспондент НАПрН України

СВЯТОЦЬКИЙ О. Д.

академік НАПрН України

СЕМЧИК В. І.

член-кореспондент НАН України та академік
НАПрН України

ТАБАЧНИК Д. В.

академік НАПрН України

ТИМЧЕНКО І. А.

академік НАПрН України

ТИХИЙ В. П.

академік НАПрН України

ШЕМШУЧЕНКО Ю. С.

академік-секретар відділення екологічного,
господарського та аграрного права, академік
НАН України та НАПрН України

1 том

**Загальнотеоретична
та історична
юриспруденція**

2 том

**Публічно-правова
доктрина України**

3 том

**Доктрина
приватного права
України**

4 том

**Доктринальні
проблеми
екологічного,
аграрного
та господарського
права**

5 том

**Кримінально-
правові науки
в Україні: стан,
проблеми
та шляхи розвитку**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ПРАВОВА ДОКТРИНА УКРАЇНИ

У п'яти томах

3 том

ДОКТРИНА ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

*За загальною редакцією академіка-секретаря відділення
цивільно-правових наук, академіка НАПрН України
Н. С. Кузнєцової*

Харків
«Право»
2013

УДК 340(477)

ББК 67

П68

Редакційна колегія:

Н. С. КУЗНЕЦОВА (*голова редколегії*)
академік-секретар відділення цивільно-
правових наук, академік НАПрН України;
А. С. ДОВГЕРТ (*відповідальний секретар*)
член-кореспондент НАПрН України;
В. В. ЛУЦЬ
академік НАПрН України;
Р. А. МАЙДАНИК
член-кореспондент НАПрН України

П68 **Правова доктрина України : у 5 т. – Х. : Право, 2013.**

ISBN 978-966-458-545-0

Т. 3 : Доктрина приватного права України / Н. С. Кузнецова, Є. О. Харитонов, Р. А. Майданик та ін. ; за заг. ред. Н. С. Кузнецової. – 760 с.

ISBN 978-966-458-548-1

У третьому томі фундаментального п'ятитомного видання Національної академії правових наук України «Правова доктрина України» аналізуються розвиток доктрини приватного права, її історичні етапи, основні наукові школи цивільного (приватного) права, а також досліджуються перспективні напрями її подальшого розвитку. Особлива увага приділена цивілістичній доктрині. Водночас розглядається доктрина сімейного, трудового, міжнародного приватного та цивільного процесуального права.

Розраховано на науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, практичних працівників, читачів, які цікавляться сучасним приватним правом.

УДК 340(477)

ББК 67

ISBN 978-966-458-548-1 (т. 3)
ISBN 978-966-458-545-0

© Кузнецова Н. С., Харитонов Є. О.,
Майданик Р. А. та ін., 2013
© Національна академія правових
наук України, 2013
© Видавництво «Право», 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	8
------------------------	----------

РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ЦИВІЛІСТИЧНОЇ ДОКТРИНИ. ОСНОВНІ НАУКОВІ ШКОЛИ

1.1. Розвиток цивільного законодавства України і науки цивільного права	10
1.1.1. Стан цивілістичної науки в Україні	10
1.1.2. Перспективи і подальші напрями розвитку цивільстичної науки	14
1.1.3. Напрями впливу цивілістичної науки на законотворчу діяльність і юридичну практику.....	17
1.1.4. Роль науки у модернізації правничої освіти	20
1.1.5. Формування наукових шкіл та розвиток мережі наукових закладів.....	23
1.2. Історичні етапи розвитку доктрини цивільного права	25
1.2.1. Розвиток цивілістичної доктрини в дореволюційну добу	25
1.2.2. Розвиток доктрини цивільного права України в радянський період	52
1.2.3. Кодифікація цивільного права незалежної України – важливий етап розвитку цивілістичної доктрини.....	56
1.3. Основні наукові школи цивільного (приватного) права в Україні	81
1.3.1. Київська школа цивільного (приватного) права	81
1.3.2. Харківська школа цивільного (приватного) права	97
1.3.3. Одеська наукова школа цивільного (приватного) права	113
1.3.4. Західноукраїнська школа приватного права	126

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛІСТИЧНОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ

2.1. Загальнотеоретичні засади цивілістичної доктрини.....	140
2.1.1. Предмет приватного (цивільного) права	140
2.1.2. Метод приватного (цивільного) права	155

2.1.3. Система українського приватного права: тенденції, поняття, структура	162
2.1.4. Концепція цивільного права як сфери українського приватного права.....	168
2.1.5. Кореляція сфер права і міжгалузеві зв'язки цивільного права	176
2.1.6. Концепція галузей права і прав людини як критерії диференціації приватного права. Класифікація приватноправових норм і відносин.....	181
2.1.7. Джерела цивільного права України: поняття, система, види	186
2.2. Учення про суб'єкти цивільного права	222
2.2.1. Фізична особа – суб'єкт цивільних відносин	222
2.2.2. Фізична особа – підприємець.....	227
2.2.3. Юридичні особи як суб'єкти цивільних відносин.....	230
2.2.4. Держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади – учасники цивільних відносин.....	256
2.3. Вчення про речові права	264
2.4. Вчення про цивільно-правовий договір	291
2.4.1. Дослідження інституту договору в цивілістичній доктрині України.....	291
2.4.2. Поняття, методологічні засади та загальна характеристика механізму правового регулювання договірних цивільних відносин	297
2.4.3. Складові елементи механізму правового регулювання договірних цивільних відносин	304
2.5. Вчення про делікти	316
2.6. Вчення про цивільно-правову відповідальність і захист цивільних прав	330
2.6.1. Інститут цивільно-правової відповідальності у цивілістичній доктрині України	330
2.6.2. Інститут захисту прав у доктрині цивільного права України	349
2.7. Право інтелектуальної власності і цивілістична доктрина	367
2.8. Особисті немайнові права в доктрині цивільного права...	385
2.8.1. Генеза цивільно-правової доктрини щодо предмета цивільного права та включення до нього особистих немайнових відносин	385

2.8.2. Розвиток доктрини про особисті немайнові права фізичних осіб у докодифікаційний період.....	393
2.8.3. Розвиток доктрини про особисті немайнові права фізичних осіб у посткодифікаційний період.....	396
2.9. Спадкове право і цивілістична доктрина.....	413

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНА ДОКТРИНА ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

3.1. Розвиток доктрини корпоративного права	433
3.1.1. Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина.....	433
3.1.2. Дослідження проблем корпоративного права.....	452
3.2. Вчення про цінні папери.....	463
3.2.1. Цінні папери у цивілістичній доктрині України.	463
3.2.2. Дослідження цінних паперів як об'єктів міжнародного приватного права	475
3.3. Розвиток сімейно-правової доктрини	488
3.4. Розвиток доктрини трудового права	502
3.4.1. Право на працю в системі прав людини.....	502
3.4.2. Методологічні засади трудового права України....	537
3.4.3. Службово-трудова відносина у сфері трудового права	595
3.4.4. Соціальний діалог у сфері праці: концептуальні підходи	620
3.5. Розвиток доктрини житлового права	642
3.6. Доктрина міжнародного приватного права в сучасній Україні.....	666

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ДОКТРИНИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

4.1. Нарис становлення та розвитку науки цивільного процесуального права	687
4.2. Вчення про предмет цивільного процесуального права.....	713
4.3. Судова юрисдикція як наукова проблема	728
4.4. Альтернативне вирішення спорів у сучасній процесуальній доктрині.....	744
Авторський колектив.....	758

ПЕРЕДМОВА

Право належить до тих надзвичайних суспільних феноменів, що мають не тільки глобальне значення для розвитку людства в цілому, а й з огляду на свою природу і особливий зміст впливають на життя кожної людини.

Приватне право, призначенням якого є регулювання особистих немайнових і майнових відносин, що формуються на засадах юридичної рівності і вільного волевиявлення, є різноаспектним і складним явищем із багатовіковою історією і традиціями.

Аналіз сучасного приватного права як комплексного утворення дає підстави стверджувати, що його склад не обмежується тільки сукупністю загальнообов'язкових правових норм.

Наше уявлення про приватне право збагачується дослідженнями, які значно розширюють і розвивають межі цього поняття, його предмет і систему, основоположні принципи і джерела.

Правова доктрина як сукупність науково обґрунтованих положень, правових ідей і конструкцій, розроблених правознавцями на основі глибокого пізнання вітчизняного законодавства, практики його застосування, вивчення позитивного досвіду зарубіжних країн, аналізу історичних витоків приватного права та його основних інститутів, займає важливе місце у формуванні правової політики у сфері приватного права.

Важливим напрямом розвитку правової доктрини безумовно залишається дослідження чинного цивільного законодавства, стрижневим актом якого є Цивільний кодекс України.

Десятилітній досвід застосування норм Цивільного кодексу України підтвердив не тільки його спроможність стати надійною основою для формування й розвитку громадянського суспільства

і ринкової економіки, а й орієнтованість на загальновизнані демократичні стандарти організації приватного життя і безумовні гарантії дотримання прав людини.

Прийняття Цивільного кодексу України і набрання ним чинності дало потужний поштовх розвитку і збагаченню приватно-правової доктрини, що підтверджується численними глибокими дослідженнями, які здійснюються представниками класичних наукових шкіл України: київської, харківської, львівської (західноукраїнської), одеської.

Водночас слід відзначити, що сучасний розвиток правової доктрини, зокрема у сфері приватного права, характеризується формуванням нових регіональних центрів приватноправових досліджень.

У цьому томі визначаються основні напрями розвитку цивільної доктрини, доктрини сімейного, житлового, трудового, міжнародного приватного права. Важливою складовою цього дослідження є також аналіз доктрини цивільного процесуального права.

До складу авторського колективу тому увійшли провідні науковці в галузі приватного права України, переважна більшість яких є представниками відділення цивільно-правових наук Національної академії правових наук України.

Н. КУЗНЕЦОВА,
*академік-секретар відділення
цивільно-правових наук, академік
НАПрН України*

РОЗДІЛ 1 | РОЗВИТОК ЦИВІЛІСТИЧНОЇ ДОКТРИНИ. ОСНОВНІ НАУКОВІ ШКОЛИ

1.1 | РОЗВИТОК ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ І НАУКИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

1.1.1 | СТАН ЦИВІЛІСТИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Реформації українського суспільства і держави, що розпочалися з 90-х років минулого століття, безумовно докорінно змінили функції і завдання юридичної науки, її призначення в механізмі формування громадянського суспільства і правової держави.

Розвинутий сучасний правопорядок базується на існуванні двох типів правового регулювання: приватного і публічного. В Україні, як і в інших країнах СНД, що сформувалися на пострадянському просторі, у сучасній юридичній доктрині відновлений поділ права на публічне і приватне.

Становлення ринкової економіки обумовило потребу в поглибленні приватноправового регулювання суспільних відносин, у зміцненні приватної власності як основи формування громадянського суспільства.

Саме приватне право з його основоположними засадами недоторканності власності, свободи договору, заборони свавільного втручання будь-кого у приватні справи, у тому числі неприпустимість свавільного втручання держави в приватне життя фізичної особи, безперешкодне здійснення і судовий захист цивільних прав, являє собою реальне і ефективне знаряддя захисту громадян і створених ними юридичних осіб від свавілля публічної влади.

Потужним поштовхом для розвитку української приватноправової доктрини стали розробка і прийняття спочатку Цивільного, а в невдовзі – Сімейного і Цивільного процесуального кодексів України.

Незважаючи на те, що прийняття Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) було процесом складним, суперечливим і не до кінця послідовним, у цілому не можна не відзначити, що цей Кодекс закріпив основні засади приватноправового регулювання особистих і майнових відносин і створив підґрунтя для подальшого розвитку цивільного законодавства на принципово оновленій основі.

Прийняття окремого Сімейного кодексу України (далі – СК України) і Закону України «Про міжнародне приватне право» розширило зону приватноправового регулювання суспільних відносин у сімейно-правовій та міжнародно-правовій сферах.

Водночас перед цивілістичною доктриною було поставлене важливе питання щодо предмета, методу, принципів і функцій сучасного цивільного права, його системи і місця в правовій системі України.

Дослідження визначальних методологічних засад проводилися основними науковими центрами України в різних регіонах: у м. Києві (Київський національний університет імені Тараса Шевченка та Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Інститут приватного права і підприємництва НАПрН України), м. Харкові (Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна), м. Львові (Львівський національний університет імені Івана Франка), м. Одесі (Національний університет «Одеська юридична академія» та Одеський національний університет імені І. І. Мечникова).

Важливим етапом у розвитку юридичної науки України в цілому і приватноправової зокрема стала підготовка п'ятитомного видання «Правова система України: історія, стан та перспективи» (Т. 3. Цивільно-правові науки. Приватне право).

Це дослідження було проведене за участю провідних фахівців у галузі цивільного, сімейного, міжнародного приватного, трудового та цивільного процесуального права України.

Були визначені основні тенденції розвитку цивільного права на сучасному етапі з огляду на загальну характеристику сфери приватного права і місця цивільного права

в системі права України, проведений глибокий аналіз теоретичних засад сучасної кодифікації цивільного права, розглянуті проблеми гармонізації та уніфікації сучасного приватного права.

Важливим здобутком цього дослідження можна також вважати проведений аналіз співвідношення і взаємозв'язку цивільного права з іншими сферами приватного права, зокрема, сімейним, трудовим, міжнародним приватним, житловим, а також із цивільним процесуальним, земельним, природоресурсним та екологічним правом.

Значна увага в сучасній цивілістичній доктрині приділяється як загальнометодологічним проблемам, таким як цивільні правовідносини (О. Є. Харитонов, О. І. Харитонova), юридичні особи (Н. С. Кузнецова, А. С. Довгерт, Р. А. Майданик, І. М. Кучеренко та ін.), строки (В. В. Луць, В. М. Косак), правочини (О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова), так і окремим інститутам цивільного права: право власності та інші речові права (О. В. Дзера, І. В. Жилинкова), особисті немайнові права (Р. О. Стефанчук, О. В. Кохановська), договірні відносини (В. В. Луць, М. М. Сібільов, Т. В. Боднар, С. О. Погрібний та ін.), корпоративні відносини (І. В. Спасько-Фатеева, В. В. Луць, В. А. Васильєва, Н. С. Кузнецова), спадкове право (Ю. О. Заїка, С. Я. Фурса), інтелектуальна власність (О. В. Кохановська, Н. С. Кузнецова та ін.).

Слід відзначити, що за останні десять років в Україні активізувався процес підготовки і захисту докторських дисертацій, присвячених найбільш актуальним проблемам цивільного, сімейного, трудового, міжнародного приватного і цивільного процесуального права. До таких належать дисертаційні роботи Р. А. Майданика, В. І. Кисіля, І. М. Кучеренко, І. А. Безклубого, Т. В. Боднар, Р. О. Стефанчука, О. В. Кохановської, С. Я. Фурси, Ю. О. Заїки, М. К. Галянтича, І. С. Канзафарової, С. О. Погрібного, Е. О. Мічурина, І. В. Венедиктової, А. А. Гриняка та ін.

Водночас спостерігається певна тенденція, яка не може не викликати тривогу і занепокоєння. Щороку збільшується кількість затверджених тем не тільки кандидатських, а й докторських досліджень. Аналіз тематики дисертаційних робіт, що проводиться відділенням цивільно-правових

наук із спеціальностей 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право та 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення в рамках координації наукових досліджень, свідчить, що достатньо великий прошарок тем, що затверджені вченими радами навчальних закладів і наукових установ, має істотні недоліки і не відповідає за рівнем актуальності вимогам, що визначені встановленими стандартами, невдало сформульовані, нечітко визначають предмет і об'єкт дослідження, містять інші недоліки.

Це призводить до підготовки дисертацій із середнім (або й нижче середнього) рівнем якості, які нерідко лише формально відповідають вимогам, що ставляться до дисертаційних робіт.

Не викликає сумнівів, що стан юридичної науки на сучасному етапі (і зокрема головніше – перспективи її подальшого розвитку) залежить від кадрового забезпечення, тобто перш за все – від якості кваліфікаційних робіт, що виконуються науковцями.

Характеризуючи стан розвитку цивільно-правових наук в Україні, слід відзначити активізацію у проведенні наукових заходів загальнодержавного і регіонального масштабів.

У 2011 р. на базі відділення цивільно-правових наук НАПрН України була проведена міжнародна конференція «Актуальні проблеми цивільного права» (м. Харків, 13–14 травня 2011 р.); у 2012 р. традиційна міжнародна конференція, присвячена проблемам методології приватного права, що проводиться Науково-дослідним інститутом приватного права і підприємництва НАПрН України (м. Київ, травень 2012 р.).

Сім років поспіль у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка проводяться цивілістичні читання з проблем інтелектуальної власності пам'яті О. А. Підопригори, відновлені цивілістичні читання з проблем цивільного, сімейного, міжнародного приватного права («Матвеевські читання»); втретє в Національному університеті «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» проведені читання, присвячені пам'яті професора В. П. Маслова. У 2011 р. удруге цивілістичні читання

відбулися в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова. Вони були присвячені пам'яті професора Є. В. Васьковського (квітень, м. Одеса).

Традиція проводити наукові заходи, вшановуючи пам'ять видатних українських цивілістів, які зробили значний внесок у формування й розбудову української цивілістики, була започаткована кафедрою цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ, коли у м. Харкові була проведена перша наукова конференція, присвячена пам'яті професора О. А. Пушкіна.

Спільні наукові заходи (конференції, читання, «круглі столи») дають можливість здійснювати обговорення найбільш актуальних і дискусійних проблем у колі науковців із різних регіонів, що представляють як традиційні (класичні) наукові центри, так і нові, що сформувалися за останні 10–15 років, вже за часів незалежності Української держави. Крім того, проведення наукових конференцій сприяє консолідації наукових сил, зміцненню наукових шкіл, виробленню нових напрямів у науці, а також формуванню в покоління молодих науковців цивілістичних традицій і наукової культури.

1.1.2 || ПЕРСПЕКТИВИ І ПОДАЛЬШІ НАПРЯМИ || РОЗВИТКУ ЦИВІЛІСТИЧНОЇ НАУКИ

З аналізу проблематики наукових досліджень у сфері приватного права (дисертаційних робіт, індивідуальних і колективних монографій, збірників наукових статей, доповідей на наукових конференціях) можна констатувати, що цивільне право залишається стрижнем приватного права, саме в цивільному праві визначаються основні механізми приватноправового впливу на суспільні відносини. Виходячи з цього, на сучасному етапі вельми актуальними залишаються дослідження загальнометодологічних засад цивільного права та інших проблем, що стосуються загальної частини цивільного права:

- предмет, метод, функції, принципи, джерела та система цивільного права;
- цивільне правовідношення та його елементи (суб'єкти, об'єкти, зміст, юридичні факти);
- захист цивільних прав;
- цивільно-правова відповідальність.

Важливе значення мають вивчення і аналіз особливостей механізму впливу цивільного права на суспільні відносини, застосування норм цивільного права (диспозитивних, імперативних), тлумачення цивільно-правових норм.

Водночас дослідження фундаментальних проблем цивільного права має поєднуватися з вирішенням проблем, що виникають у процесі правового регулювання окремих груп (видів) майнових і немайнових відносин:

- речових, у т. ч. відносин власності;
- зобов'язальних, у т. ч. договірних та позадоговірних;
- корпоративних;
- інтелектуальної власності;
- спадкових;
- особистих немайнових.

Особливої уваги заслуговують питання, що виникають у сфері правозастосування (у практиці судових, нотаріальних, реєстраційних органів).

З огляду на наведене необхідно значно посилити у дисертаційних дослідженнях (передусім на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук) практичну складову.

Як показує аналіз авторефератів кандидатських дисертацій із спеціальності 12.00.03, здобувачі наукового ступеня кандидат юридичних наук уникають (а нерідко – ігнорують) проведення ґрунтовного аналізу судової практики, нотаріальної практики, інших практичних джерел застосування норм приватного права. З одного боку, це значно збіднює зміст роботи, звужує діапазон наукового аналізу та висновків, з другого – «відриває» дослідження від потреб практики, а отже, від реального життя.

Із метою подолання цього істотного недоліку було б доцільним провести на першому етапі «круглий стіл», а в подальшому науково-практичну конференцію, на якій роз-

глянути питання про місце юридичної практики (судової, нотаріальної, реєстраційних органів тощо) в сучасному правознавстві.

Перспективним напрямом наукових досліджень є продовження аналізу сучасної системи права України, значення поділу права на приватне й публічне, співвідношення механізмів приватноправового і публічно-правового регулювання, забезпечення балансу приватних і публічних інтересів, диференціація методів правового регулювання, взаємодія норм суміжних галузей права, правова природа і місце в системі права комплексних нормативно-правових утворень.

Для галузей приватноправового спрямування актуальними і перспективними залишаються дослідження співвідношення і взаємодії норм цивільного, трудового, сімейного і міжнародного приватного права, взаємодії норм приватного матеріального права з нормами цивільного процесуального права; співвідношення цивільного права із галузями права, до яких воно застосовується субсидіарно (із земельним, природно-ресурсовим, екологічним тощо); розвитку цивільного процесуального права в контексті судової реформи, що проводиться, а саме – взаємодії норм, що регулюють цивільне судочинство і судоустрій, тощо. Цей напрям правознавства потребує ґрунтовних міжгалузевих досліджень, актуальність яких на сучасному етапі розвитку значно зростає.

Нині також дуже важливим є аналіз статусу держави, інших публічно-правових утворень та юридичних осіб публічного права в цивільному обороті, а також особливостей участі цих суб'єктів у відносинах власності, корпоративних, договірних, деліктних, спадкових та у відносинах, ускладнених участю іноземного елементу. І в процесуальному аспекті є дуже важливими проблема участі держави та її органів у судових процесах, особливості захисту публічних інтересів у цивільному судочинстві тощо.

Оскільки Україна є частиною європейського простору і заявила про намір приєднатися до ЄС, актуальним є питання щодо гармонізації законодавства України і країн Європи, а також законодавства України та ЄС.

Водночас, зважаючи на те, що поряд із європейською орієнтацією України залишаються стійкими і стабільними ділові й гуманітарні зв'язки з Російською Федерацією та іншими країнами СНД, слід розглядати як одну із важливих перспектив науки приватного права України її зв'язки з «цивілістичним оточенням» колишнього СРСР, передусім із Російською Федерацією, Білоруссю, Казахстаном, Грузією.

1.1.3 || НАПРЯМИ ВПЛИВУ ЦИВІЛІСТИЧНОЇ || НАУКИ НА ЗАКОНОТВОРЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ || І ЮРИДИЧНУ ПРАКТИКУ

Законотворча діяльність в Україні, як і в інших країнах колишнього СРСР, розвивається дуже динамічно, не завжди послідовно і системно, що покладає на юридичну науку важливі завдання як при підготовці відповідних законопроектів, так і в подальшому – при здійсненні моніторингу розвитку законодавства, внесення до діючих нормативно-правових актів змін.

Важливим етапом розвитку українського законодавства стала його кодифікація. У приватноправовій сфері вона практично завершена: прийняті Цивільний, Сімейний, Цивільний процесуальний кодекси України, Закон України «Про міжнародне приватне право». Однак і досі не прийнято Трудовий кодекс України, унаслідок чого продовжує діяти вкрай застарілий Кодекс законів про працю України.

Із моменту прийняття ЦК України минуло десять років. За цей час судовою практикою напрацьовано правові позиції, які дають можливість оцінювати ефективність і дієвість цивільно-правового регулювання суспільних відносин у цілому і окремих цивільно-правових інститутів. І досі не вичерпано проблеми, пов'язані із паралельним застосуванням одночасно прийнятих Цивільного і Господарського кодексів України, зміст яких не було узгоджено, а сферу застосування – точно не визначено.

Таким чином, і законотворча діяльність, і юридична практика мають розглядатися правничою доктриною в цілому і цивілістичною зокрема як пріоритетні об'єкти наукового дослідження.

Наразі застосування норм ЦК України з 2004 р. дає підстави для загального висновку про необхідність його системного оновлення. На жаль, рекомендації правознавців у цій частині й досі мають фрагментарний характер, як правило, містяться в дисертаційних дослідженнях і стосуються окремих цивільно-правових інститутів.

Водночас у Російській Федерації вже понад п'ять років послідовно проводиться робота щодо модернізації ЦК РФ, яка вже перебуває на завершальній стадії: частина напрацьованих змін вже прийнята Державною думою. У Казахстані також здійснюється оновлення всього масиву цивільного законодавства.

З огляду на наведене є нагальною потреба у проведенні ґрунтовного системного аналізу застосування норм ЦК України, СК України, Закону України «Про міжнародне приватне право», Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) і розробці Концепції їх подальшого реформування й вдосконалення.

Слід зазначити, що дотепер в Україні практично не проводилися масштабні дослідження системи законодавства, що регулює відносини у сфері приватного життя (цивільного, сімейного, трудового).

Значна кількість рекомендацій із вдосконалення чинного законодавства, як вже зазначалося, міститься в дисертаційних дослідженнях. Їхня сумна доля – так і залишатися у рукописах і авторефератах дисертацій, не доходячи до безпосередніх «споживачів» – органів законодавчої влади.

На нашу думку, необхідно розробити дієвий механізм оперативного доведення пропозицій і рекомендацій, підтриманих спеціалізованими вченими радами при захисті докторських і кандидатських дисертацій, до профільних комітетів Верховної Ради України, у вигляді наукових записок щодо вдосконалення норм чинного законодавства.

У зв'язку з проведенням судової реформи на підставі прийнятого Закону України «Про судоустрій і статус суддів» істотно змінено функції Верховного Суду України (далі – ВСУ) та Вищих спеціалізованих судів. Відбувся перерозподіл повноважень щодо перегляду справ, розглянутих Вищими спеціалізованими судами в касаційному порядку, виникла нова правова категорія в юридичному побуті – «подвійна судова практика».

У такому контексті потребують спеціального дослідження проблеми праворозуміння і правозастосування, тлумачення правових норм як у загальнотеоретичному вимірі, так і в площині окремих галузевих аспектів. Зокрема, виникає необхідність з'ясування змісту формули «різне застосування тих самих матеріально-правових норм у подібних правовідносинах», яка має застосовуватися у процесі здійснення цивільного, господарського, адміністративного і кримінального судочинства.

За таких умов назріла необхідність обговорення загальнометодологічних підходів до підготовки юридичних висновків. У зв'язку з новелами Закону України «Про судоустрій та статус суддів» слід переглянути ставлення до правової експертизи. Зараз, коли відповідно до ст. 37 названого Закону член Науково-консультативної ради Верховного Суду дає висновок щодо правильності застосування норми матеріального права, можна стверджувати про те, що здійснюється саме правова експертиза.

Заслужовують на особливу увагу також правові позиції ВСУ (відповідних палат ВСУ), закріплені в постановах із перегляду справ, допущених до розгляду у цьому суді. Ці правові позиції є обов'язковими до виконання не тільки для судів нижчих інстанцій, учасників спірних правовідносин, а й для всіх державних органів.

Отже, у правовій доктрині висловлені міркування щодо формування на основі цих постанов ВСУ судового прецеденту як джерела права. Цей висновок потребує обґрунтування. Водночас виникла потреба як загальнотеоретичного аналізу, так і спеціалізованої галузевої категорії «судовий прецедент», а також у цілому судової практики як важливого чинника правозастосування.

Аналізуючи перспективні напрями впливу правничої науки на юридичну практику, слід звернути увагу на доцільність підготовки якісно оновлених коментарів до основних кодексів – ЦК України, СК України, ЦПК України та окремих законів України – «Про міжнародне приватне право», «Про акціонерні товариства», «Про державну реєстрацію» тощо.

Така потреба викликана передусім тим, що за час, що минув із моменту прийняття цих нормативно-правових актів, напрацьовані правові позиції вищих судових установ, зокрема, Верховного Суду України, Вищих спеціалізованих судів, які мають бути враховані при коментуванні відповідних статей із метою формування єдиних підходів у їх застосуванні.

Заслужовує на увагу проведення наукових заходів із залученням практичних працівників – суддів, нотаріусів, адвокатів у форматі «круглих столів», науково-практичних семінарів та конференцій.

Безумовно важливим напрямом впливу правничої науки на юридичну практику залишається участь провідних науковців у роботі дорадчих органів, що утворюються при відповідних державних структурах і правозастосовчих органах. Такими дорадчими органами є науково-консультативні ради Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищого господарського суду України, Вищого адміністративного суду України, Міністерства юстиції України, консультативно-експертна рада при Державній комісії з цінних паперів і фондового ринку України та інші.

1.1.4 || РОЛЬ НАУКИ У МОДЕРНІЗАЦІЇ || ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ

Вимоги, що ставляться сьогодні самим життям до професійної підготовки юриста, диктують необхідність посилення методологічних основ юридичної освіти в цілому і у сфері приватного права зокрема.